

Piotr Lechowski

Biblioteka Jagiellońska – historia i współczesność

Forum Bibliotek Medycznych 6/2 (12), 392-409

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dr Piotr Lechowski
Kraków – UJ

BIBLIOTEKA JAGIELLOŃSKA – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Abstract

The Jagiellonian Library (JL) is the main library at the Jagiellonian University and completed under the title its roles and functions. In addition, it has the obligation to collect and archive publications on Polish and Polish, printed in the country and abroad. The origins date back to establish a university in the 14th century. Organizationally the JL was separated in the early 19th century, played an important role in Polish culture serving as the national library. The holdings of the JL contains more than five million volumes and items and represents the National Library Resources. Since 2010, the JL forms available online Jagiellonian Digital Library, which has so far provided 240,000 digital objects.

Streszczenie

Biblioteka Jagiellońska (BJ) jest biblioteką główną Uniwersytetu Jagiellońskiego i wypełnia wynikające z tego tytułu zadania i funkcje. Dodatkowo, ma obowiązek gromadzenia i archiwizowania publikacji polskich i Polski dotyczących, wydanych w kraju i zagranicą. Początki księgozbioru BJ sięgają czasów założenia uniwersytetu w XIV w. Organizacyjnie wyodrębniona na początku XIX w. odegrała ważną rolę w kulturze polskiej pełniąc funkcję biblioteki narodowej. Zbiory BJ liczą ponad 5 mln wol./jedn. i stanowią Narodowy Zasób Biblioteczny. Od 2010 r. BJ tworzy dostępną online Jagiellońską Bibliotekę Cyfrową, w której umieszczono do tej pory 240 tys. obiektów cyfrowych.

Wstęp

Biblioteka Jagiellońska (BJ) jest jedną z najbardziej znanych, najstarszych i największych bibliotek polskich, która nierozzerwalnie związana jest z Uniwersytetem Jagiellońskim (UJ) jako jego biblioteka główna i podstawowe ogniwo systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni. Ze względu na bogate tradycje, cenne zbiory druków polskich oraz znaczenie i rolę jaką odegrała w kulturze i nauce polskiej BJ traktowana jest jak biblioteka narodowa. Posiada ustawowe prawo do bezpłatnego otrzymywania dwóch egzemplarzy każdej wydanej w kraju publikacji w ramach obowiązkowego egzemplarza bibliotecznego, ma obowiązek gromadzenia i wieczystego archiwizowania piśmiennictwa polskiego i Polski dotyczącego wydanego w kraju i zagranicą, a jej

zbiory, jako posiadające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego, tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny i z tego tytułu podlegają szczególnej opiece i ochronie. Jako biblioteka naukowa i jednostka uniwersytecka BJ służy potrzebom nauki i kształcenia, gromadząc i organizując dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do rozwijania dyscyplin naukowych uprawianych w UJ oraz na użytek prowadzonych w uczelni kierunków studiów. Posiadane przez BJ zbiory liczą 3,3 mln wol. wydawnictw zwartych i ciągłych oraz 1,8 mln jedn. zbiorów specjalnych, w tym wiele bezcennych rękopisów, starych druków, zbiorów graficznych, kartograficznych i muzycznych. Od 2010 r. BJ tworzy „Jagiellońską Bibliotekę Cyfrową” (JBC), stanowiącą główną platformę udostępniania zbiorów w postaci elektronicznej, w której opublikowanych zostało 240 tys. obiektów cyfrowych, przede wszystkim czasopism i jednostek zbiorów specjalnych.

Rys historyczny Biblioteki Jagiellońskiej

Logo Biblioteki Jagiellońskiej
źródło: strona internetowa BJ
<http://www.bj.uj.edu.pl>

Dzieje Biblioteki Jagiellońskiej nierozzerwalnie związane są z losami Uniwersytetu Jagiellońskiego, założonego w Krakowie w 1364 r. przez króla Kazimierza Wielkiego i odnowionego w 1400 r. przez króla Władysława Jagiełłę dzięki fundacji królowej św. Jadwigi. Związek księgozbioru uniwersyteckiego tworzyły zbiory rękopisów do wykładów i ćwiczeń, gromadzone od zarania wszechnicy krakowskiej przy poszczególnych kolegiach i bursach, głównie dzięki darom i legatom profesorów i ich wychowanków. Zachowały się trzy kodeksy rękopiśmienne z drugiej połowy XIV w., którymi posługiwano się we wszechnicy kazimierzowskiej. Znane są nazwiska licznych darczyńców, którzy w XV i XVI w. przekazali lub zapisali Uniwersytetowi w całości

lub w części swoje prywatne zbiory rękopisów, a potem także druków, głównie z zakresu teologii, filozofii, prawa i medycyny. Iluminowane kodeksy rękopiśmienne, najważniejsze ówczesne prace naukowe, inkunabuły, najstarsze wydania dzieł klasyków greckich i łacińskich, księgi religijne oraz zapisy wykładów tworzyły zrąb księgozbioru uniwersyteckiego. W XVI w. wzbogacił się on o liczne dary i zapisy wybitnych uczonych, humanistów, osób duchownych, wpłynęła też część księgozbioru po królu Zygmuncie Auguście. W najstarszej zachowanej księdze wypożyczeń, zapoczątkowanej w latach 40. XVI w. można odczytać nazwiska ówczesnych pożyczających i tytuły dzieł. Trzeba przy tym nadmienić, że pożyczane książki zatrzymywano zazwyczaj do

końca życia. Podlegały one zwrotowi, wraz z dziełami nabytymi, na mocy zapisów testamentowych¹.

Największe zbiory biblioteczne posiadało Collegium Maius (Kolegium Większe), skupiające profesorów wydziału teologicznego i sztuk wyzwolonych, będące siedzibą główną Uniwersytetu. Zbiory biblioteczne tego Kolegium stanowiły przez wieki podstawowy zrąb księgozbioru uczelni, a ich losy, przemiany i rozwój składają się na kilkunastowieczne dzieje głównej biblioteki Akademii Krakowskiej, wyodrębnionej organizacyjnie na początku XIX wieku, i znanej pod, nieco później utrwaloną, nazwą Biblioteki Jagiellońskiej.

Początkowo księgozbiór uniwersytecki nie miał w Collegium Maius wydzielonego pomieszczenia. Już jednak w pierwszej połowie XVI w. na cele biblioteczne przeznaczona została okazała, gotycka sala w nowowybudowanym skrzydle Collegium Maius, nazwana Salą Obiedzińskiego (od nazwiska fundatora, profesora teologii Tomasza Obiedzińskiego), gdzie biblioteka mieściła się do początku lat 40. XX wieku.

Sala Obiedzińskiego w Collegium Maius
w XIX wieku

Fot. Ignacy Krieger

źródło: strona internetowa BJ

http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/dziejebj1_pl.php#3

Już w pierwszej połowie XV wieku ustalili się zwyczaj sprawowania opieki nad księgozbiorem przez wybieranych spośród profesorów kustoszy, którzy mieli obowiązek odbierania od czytelników wypożyczonych rękopisów oraz składania sprawozdań ze stanu księgozbioru². W wiekach późniejszych, początkowo honorowa, funkcja kustosza uległa formalizacji, poszerzał się zakres przypisanych do niej obowiązków. W XVI wieku funkcja kustosza, dzięki fundacji Bartłomieja z Lipnicy, była już płatna, a w drugiej połowie XVIII i XIX w. bibliotekarz Uniwersytetu określany był mianem prowizora (administratora), prepozyta (przełożonego) i prefekta (zwierzchnika). Tytuł dyrektora Biblioteki, jako wyodrębnionej już jednostki organizacyjnej Uniwersytetu Jagiellońskiego (nazwa ta obowiązywała od 1818 r.), przysługiwał kierownikowi biblioteki od przełomu XIX i XX w.

¹ Zob. Jerzy Zathey, Anna Lewicka-Kamińska, L. Hajdukiewicz: Historia Biblioteki Jagiellońskiej. T. 1 1364-1775 / Pod red. Ignacy Zarębskiego. Kraków 1966

² Przewodnik po Bibliotece Jagiellońskiej. Oprac. Irena Bar. Kraków 1964 s. 10

Książnica uniwersytecka wzrastała początkowo wyłącznie dzięki darom i zapisom. O uzupełnianiu zbiorów poprzez zakup nowych książek można mówić od lat 60. XVI w., kiedy to Benedykt z Koźmina, ustanowił stały fundusz na ten cel. Z tego okresu pochodzi jeden z pierwszych znaków własnościowych biblioteki w postaci pieczęci przedstawiającej herb Uniwersytetu na tarczy (dwa skrzyżowane berła, motyw wykorzystywany do dziś) i napisem: „*Librariae Collegii Maior[is] Cracovi[ensis]*”, którą sygnowano nabywane wówczas dzieła. W XVI w. zbiory biblioteczne stają się chlubą Uniwersytetu, zapoznaje się z nimi szereg osobistości, w tym królowie polscy Zygmunt August, Stefan Batory, Zygmunt III Waza, co odnotowuje tzw. „*Księga Królewska*”, zawierająca wpisy znamienitych gości odwiedzających Bibliotekę³.

Niestety, nic nie wiadomo o stanie liczbowym księgozbioru Uniwersytetu w pierwszych wiekach jego istnienia. Pierwszy, przybliżony, spis katalogowy dzieł będących w posiadaniu Uniwersytetu pochodzi z 1775 r., kiedy to doliczono się 1.926 rękopisów oraz 10.794 dzieł w 32.000 tomów⁴. Wiek XVII i znaczna część wieku XVIII to jednak – z wielu różnych przyczyn - okres zapaści i stagnacji w rozwoju Akademii Krakowskiej. Także księgozbiór uniwersytecki bez funduszy na utrzymanie i zakup nowości, zaniedbany, pozbawiony opieki i właściwego zabezpieczenia, narażony na kradzieże, w części spakowany w skrzynie i nieużytkowany, przeżywał najtrudniejszy okres w swojej dotychczasowej historii.

Przełomowe okazały się dopiero zarządzenia i zalecenia, utworzonej w 1773 r., Komisji Edukacji Narodowej, która w ramach reformy Uniwersytetu Krakowskiego (nazwanego wówczas Szkołą Główną Koronną), podjęła decyzję o włączeniu do głównych zbiorów bibliotecznych w Collegium Maius księgozbiorów kolegiów i burs akademickich (a ponadto czterech krakowskich bibliotek jezuickich, po kasacie zakonu) w celu stworzenia jednej ogólnouniwersyteckiej biblioteki o charakterze publicznym. Komisja przyznała zarazem stały fundusz na związane z tym wydatki. Proces tworzenia scalonej, uporządkowanej, skatalogowanej i dostępnej dla czytelników biblioteki uniwersyteckiej trwał jednak kilka dekad, przerywany co rusz przez wstrząsy polityczne i zawieruchy wojenne, które silnie wpływały na sytuację i kondycję uniwersytetu. Największe zasługi dla rozwoju biblioteki uniwersyteckiej w tym okresie położył Jerzy Samuel Bandtkie, historyk, językoznawca i bibliograf, który zarządzał biblioteką w latach 1811-1835. Dopiero on ostatecznie połączył księgozbiory uniwersyteckie w jeden, uporządkował je, po części skatalogował i kilkukrotnie powiększył. Biblioteka zajmowała w Collegium Maius trzy duże sale oraz 10 pokoi, posiadała czytelnię

³ Ibidem, s. 13-14

⁴ Wanda Konczyńska: *Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej z 40 rycinami w tekście i 3 planami*. Kraków 1923 s. 9

i dwóch urzędników⁵. Bandtkie był również autorem pierwszego szkicu historycznego biblioteki⁶.

W ostatnich dekadach XIX w. biblioteka, nazywana coraz powszechniej Biblioteką Jagiellońską, była już zorganizowaną jednostką uniwersytecką z własną siedzibą, niewielkim budżetem, zarządem i personelem. Posiadała wartościowy, liczący ponad sto tysięcy woluminów księgozbiór, który był na nowo rozmieszczony i skatalogowany, oraz wypożyczany i udostępniany na miejscu w codziennie otwartej czytelni. Biblioteka, obficie zaopatrywana w polonika, pozyskiwane drogą nabytków i licznych darów, zaczęła pełnić, oprócz zadań biblioteki uniwersyteckiej, także rolę polskiej księżnicy narodowej, zyskując zaszczytne miano „Bibliotheca Patria”. Rozwój biblioteki, który przypadł na okres tzw. autonomii galicyjskiej, był w dużej mierze zasługą Karola Estreichera, wielkiego polskiego bibliografa, który zarządzał biblioteką w latach 1868-1905⁷.

Il. 3. Karol Estreicher (1827-1908)

źródło: strona internetowa BJ
http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/dziejebj1_pl.php#3

⁵ Wanda Konczyńska: Zarys..., op. cit., s. 11-12

⁶ Jerzy Samuel Bandtkie: Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Kraków 1821

⁷ Jan Baumgart, Karol Estreicher (1827-1908). W: Jan Baumgart, Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze. Wybór prac. Warszawa 1983 s. 172-216

Jego następca, ceniony historyk doby Jagiellonów, Fryderyk Papée, dyrektor BJ od 1905 do 1926 r., zmodernizował bibliotekę uniwersytecką i przystosował do szybko wzrastających potrzeb naukowych i usługowych. W przyznanym jej, po latach starań i remontów, pierwszym piętze Kolegium Nowodworskiego (sąsiadującym z Collegium Maius) zorganizował w 1907 r. trzy czytelnie na ponad 100 miejsc, założył inwentarz, którego do tej pory nie prowadzono, zmienił system organizacji zbiorów wprowadzając numerus currens (zamiast układu działowego), systematycznie uzupełniał księgozbiór w naukowe czasopisma bieżące i publikacje zagraniczne. W efekcie tych zmian, już w pierwszej dekadzie XX w., liczba czytelników BJ przekraczała 20 tys. rocznie. Papéeemu udało się przy tym skompletować zespół wybitnych bibliotekarzy, którzy decydowali o obliczu BJ w następnych dekadach (m.in. E. Kuntze, M. Łodyński, J. Grycz, A. Birkenmajer, Z. Ciechanowska, Z. Ameisenowa, H. Lipska, A. Bar, K. Piekarski), a w 1922 r. pozyskał od miasta grunt pod budowę nowego gmachu biblioteki, której zbiory przekraczały już wówczas 500 tys. wol. ⁸. Budowę nowoczesnego i przestronnego gmachu, zaprojektowanego przez Wacława Krzyżanowskiego, zrealizował w latach 1931-1939 Edward Kuntze, bibliotekarz (1906-1919) i dyrektor BJ w latach 1927-1947⁹, świetnie rozumiejący wyzwania stojące przed polskim bibliotekarstwem naukowym po odzyskaniu państwowości¹⁰.

Wkrótce po wybuchu drugiej wojny światowej w 1939 r. BJ została przez niemieckie władze okupacyjne zamknięta, a po przeniesieniu zbiorów ze starej siedziby do nowego gmachu, działała od 1941 do 1944 r., jako Staatsbibliothek Krakau (Biblioteka Państwowa) z niemieckim zarządem, bez prawa użytkowania jej przez Polaków. Polski personel biblioteki, kierowany przez Kuntzego, prowadził jednak na dużą skalę konspiracyjne wypożyczanie książek i podręczników, przede wszystkim na użytek tajnego nauczania. Zabiegał też o bezpieczeństwo i integralność macierzystych zbiorów, co przyczyniło się do stosunkowo niewielkich ilościowo strat w księgozbiorze oraz o uratowanie innych, zlikwidowanych przez Niemców, krakowskich bibliotek¹¹.

W okresie PRL BJ ugruntowała swoją pozycję jako jedna z głównych bibliotek naukowych w kraju, zyskując przy tym szczególną rangę w polskim systemie bibliotecznym, o czym świadczyły niektóre prawa i obowiązki przynależne jej na równi z Biblioteką Narodową w Warszawie, w tym m.in. prawo otrzymywania egzemplarza obowiązkowego, prawo pierwokupu aukcyjnego, obowiązek archiwizowania druków

⁸ Edward Kuntze: Fryderyk Papée jako bibliotekarz. W: IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie. Referaty. Cz. I. Warszawa 1936, s. 7-25; Józef Grycz: Ostatnie dwudziestolecie Biblioteki Jagiellońskiej (1905-1926). *Prz. Powsze.* 1928 T. 177 nr 529 s. 245-253

⁹ Helena Lipska: Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej Edward Kuntze. *Biul. Bibl. Jagiell.* 1965 R. 17 s. 39-51; Jan Baumgart, Edward Kuntze jako bibliotekarz. *Biul. Bibl. Jagiell.* 1971 R. 21 s. 5-32

¹⁰ Edward Kuntze: Potrzeby polskich bibliotek naukowych. *Nauka Polska* 1919 T. II s. 503-542

¹¹ Zob. Piotr Lechowski: Biblioteki Krakowa w okresie okupacji niemieckiej (1939-1945). Kraków 1999

Budynek Biblioteki Jagiellońskiej wybudowany w latach 1931-1939
wg projektu W. Krzyżanowskiego

Źródło: strona internetowa BJ
http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/gm_etap1_bj.htm

polskich, szczególnie ochrona zbiorów i inne. W drugiej połowie XX w. szybko przyrastały zbiory BJ, które już w końcu lat 70. sięgnęły 2 mln wol. i jednostek, intensywnie rozwijała się wymiana wydawnictw z bibliotekami zagranicznymi, podjęto szereg inicjatyw naukowo-badawczych i wydawniczych, kontynuowanych do dnia dzisiejszego, przeprowadzono też – już w początkach lat 60. – pierwszą rozbudowę gmachu biblioteki. Ostatnie dekady to ożywione prace związane przede wszystkim z komputeryzacją i elektronizacją biblioteki oraz budową dodatkowego gmachu. W 1993 r., dzięki środkom finansowym pozyskanym z Fundacji Mellona BJ zakupiła amerykański zintegrowany system biblioteczny VTLS, który umożliwił skomputeryzowanie podstawowych procesów bibliotecznych, a nowy gmach wybudowany został w latach 1996-2001. Biblioteka zyskała tym samym warunki do działalności i rozwoju, odpowiadające jej randze, misji i zadaniom, a także potrzebom środowiska akademickiego i naukowego oraz wymogom współczesności.

Podstawy materialne

BJ mieści się w Krakowie w gmachu przy al. Mickiewicza 22, wybudowanym w latach 1931-1939 według projektu Wacława Krzyżanowskiego. W 2001 r. do użytku został oddany nowowybudowany, połączony ze starym gmachem, 10 kondygnacyjny budy-

Gmach Biblioteki Jagiellońskiej wybudowany w latach 1996-2001
wg projektu R. Loeglera

Źródło: https://www.facebook.com/BibliotekaJagiellonska/photos_stream

nek, z osobnym wejściem od ul. Oleandry, zaprojektowany przez Romualda Loeglera. Pozwoli³o to dwukrotnie zwiększyć kubaturę gmachu biblioteki (do 145 000 m³) oraz powierzchnię użytkową¹, która wynosi obecnie prawie 33 000 m². W budynku mieści się 10 czytelni ogólnych i specjalnych dysponujących 430 miejscami, sala katalogów, wypożyczalnia, magazyny biblioteczne, dwie sale wystawowe, sala konferencyjna i pomieszczenia dla pracowników. Do dyspozycji czytelników są 42 komputery, służące głównie do przeszukiwania katalogów BJ i innych bibliotek, zamawiania wybranych pozycji oraz korzystania z baz danych. Do szybkiej realizacji zamówień czytelniczych służy automatyczny system transportu książek. Nowy gmach przystosowany został do potrzeb osób niepełnosprawnych. Wyposażony jest w podjazd, windy i podnośniki dla wózków dla osób niepełnosprawnych ruchowo oraz separatki z odpowiednim sprzętem dla osób niedowidzących. Budynek posiada też nowoczesne urządzenia wentylacyjne, przeciwpożarowe i zabezpieczające zbiory przed kradzieżą. Dodatkową ochronę zbiorów i kontrolę użytkowników zapewniają pracownicy firmy ochroniarskiej. Na terenie większości ogólnodostępnych agend biblioteki studenci i pracownicy UJ mają możliwość korzystania z zewnętrznej internetowej sieci bezprzewodowej, a rozmieszczenie stacjonarnych terminali komputerowych w różnych częściach gmachu BJ pozwala na szybki dostęp do informacji.

BJ posiada zbiory przekraczające 5,1 mln wol. i jedn. (nie licząc dokumentów elektronicznych), na które składa się 2,4 mln wol. druków zwartych, ponad 900 tys. wol. wydawnictw ciągłych oraz 1,8 mln jedn. zbiorów specjalnych. BJ gromadzi piśmiennictwo polskie i Polski dotyczące, wydane w kraju i zagranicą oraz zagraniczną literaturę naukową niezbędną dla potrzeb naukowych i dydaktycznych uczelni, przede wszystkim z zakresu nauk humanistycznych, społecznych, prawnych, ekonomicznych, przyrodniczych, fizycznych, matematycznych i innych. Kompletuje 8 250 tytułów czasopism bieżących, w tym ponad 900 zagranicznych, organizuje też za pośrednictwem Internetu dostęp do wielu elektronicznych wersji czasopism naukowych i elektronicznych baz danych¹². Roczny przyrost zbiorów wynosi ok. 146 tys. wol. i jedn., w dużej części otrzymywanych w ramach egzemplarza obowiązkowego.

Na zbiory specjalne BJ składają się zbiory rękopisów, starych druków, zbiory graficzne, kartograficzne, muzyczne, wydawnictw rzadkich i dokumentów życia społecznego, a także dokumentów audiowizualnych i elektronicznych. Do najcenniejszych należą rękopisy i ponad stutysięczny zbiór starodruków, spośród których 3.666 to inkunabuły. Wiele dokumentów to unikatki, wydawnictwa rzadkie lub o szczególnej wartości historycznej, naukowej lub artystycznej. Warto wspomnieć, że w zbiorach BJ znajdują się takie zabytki piśmiennictwa jak: pergaminowy pontyfikał z XI/XII w., który uznawany jest za pierwszą księgę liturgiczną używaną przez biskupów krakowskich; rękopis nutowy „Bogurodzicy” z 1408 r., najstarszej polskiej pieśni religijnej; „Banderia Prutenorum”, rękopis z pocz. XV w., zawierający rysunki chorągwi krzyżackich zdobytych w bitwie pod Grunwaldem ; próbne odbitki druków mogunckich Gutenberga ; „Almanach Cracoviense ad annum 1474”, pierwszy, zachowany w jednym egzemplarzu druk, który ukazał się na ziemiach polskich w oficynie Kaspra Straubego ; jedna z najstarszych (z II poł. XV w.) rękopiśmiennych wersji „Cosmographii” Ptolemeusza ; XV-wieczna „Kronika świata” Hartmanna Schedla zawierająca 1809 wysokiej klasy drzeworytów ; pergaminowy rękopis „Kodeks Behema” z licznymi miniaturami (ok. 1506) ; autograf dzieła Kopernika „De revolutionibus” (przed 1541 r.) i pierwsze wydanie drukiem tego dzieła (Norymberga 1543) ; tzw. modlitewnik Anny Jagiellonki z wyhaftowaną oprawą, подарowany przez królową w 1584 r. i wiele innych obiektów stanowiących świadectwo polskiego i światowego dziedzictwa kulturalnego. Zbiory stanowiące najcenniejsze skarby BJ zostały zreprodukowane i wydane w postaci albumów¹³.

¹² Sprawozdanie roczne Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 2010 i 2011. Kraków 2012 s. 153 [dok. elektr.] tryb dostępu: <http://www.uj.edu.pl> [odczyt: 10 VII 2013] ; A. Cieślak, Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w 2010 roku. Sprawozdanie. *Biul. Bibl. Jagiell.* 2011 R. 61 s. 225-273

¹³ M. in. Skarby Biblioteki Jagiellońskiej [wprow. i red. Zdzisław Pietrzyk]. Kraków; Proszówki 2009; Biblioteka Jagiellońska. Skarbiec bibliofila (The Jagiellonian Library. A Bibliophile's Treasure House). Kraków 2011; Skarby Biblioteki Jagiellońskiej [dokument elektroniczny] tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/skarby_BJ.htm

Czytelnia Główna Biblioteki Jagiellońskiej

Fot. MS

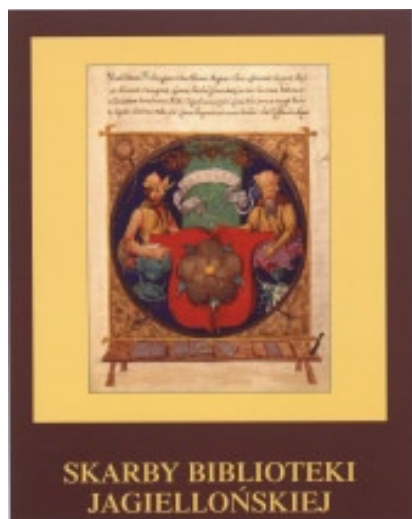
Źródło: strona internetowa BJ

http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/gm_cz_lect.htm

Warto przypomnieć, że od 1947 r. BJ przechowuje, jako depozyt skarbu państwa, część zbiorów byłej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie (potocznie nazywane Berlinką), które trafiły do Krakowa z terenu Dolnego Śląska w konsekwencji drugiej wojnie światowej. Najcenniejszą ich część stanowią zbiory muzyczne, na które składa się 8.658 wol. druków i 524 jedn. rękopisów, w tym ok. 400 autografów wielkich kompozytorów europejskich¹⁴. W ostatnich latach wygasły, dość żywe dotąd, dyskusje i spory polsko-niemieckie na temat przyszłości Berlinki¹⁵, a BJ, z powodzeniem, także we współpracy z instytucjami niemieckimi, realizuje szereg programów dokumentacyjnych i badawczych, mających na celu naukowe opracowanie tych zbiorów, zapewnienie im ochrony konserwatorskiej, a także publikowanie katalogów wybranych kolekcji i ich dygitalizację.

¹⁴ Zdzisław Pietrzyk: Zbiory z byłej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Bibliotece Jagiellońskiej. *Alma Mater* 2008 nr 100 s. 16

¹⁵ Zob. na ten temat: Piotr Lechowski: Sporna Berlinka. Kontrowersje wokół zbiorów byłej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, *EBIB* 2008 nr 8, s. 1-7 [dok. elektr.]; tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2008/99/a.php?lechowski>

Okładka albumu „Skarby Biblioteki Jagiellońskiej”

Źródło: strona internetowa BJ
<http://www.bj.uj.edu.pl/index.php>

zbiorów BJ realizuje zadania usługowe, związane z szeroko rozumianą obsługą użytkowników, a zwłaszcza prowadzeniem działalności informacyjnej i udostępnianiem zbiorów.

Dostęp do informacji o zbiorach własnych BJ organizuje za pośrednictwem katalogów komputerowych i tradycyjnych (kartkowych), a także drukowanych katalogów zbiorów specjalnych. Głównym katalogiem elektronicznym, obsługiwanym przez zintegrowany system biblioteczny VTLS/Virtua, jest funkcjonujący od 1994 r. Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek UJ, który współtworzy BJ i 40 innych bibliotek uczelni¹⁶. BJ zapewnia infrastrukturę, oprogramowanie oraz zarządzanie katalogiem, który odnotowuje wszystkie polskie wydawnictwa zwarte wydane po 1989 r. oraz zagraniczne po 1993 r., a także coraz liczniejsze publikacje wcześniejsze (zwłaszcza z lat 1950-1989, w wyborze) poddane retrokonwersji¹⁷. Liczba opisów bibliograficznych dokumentów wprowadzonych do katalogu przekroczyła milion. Katalogerzy BJ współuczestniczą także w tworzeniu rekordów w narodowym katalogu centralnym NUKat.

Oprócz Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ użytkownicy mają do dyspozycji także inne katalogi zbiorów BJ, spośród których wart szczególnego omówienia

Nadzór nad działalnością BJ sprawuje właściwy Prorektor UJ, a jego organem doradczym jest Rada Biblioteczna. Funkcję dyrektora BJ pełni od 2003 r. historyk i bibliolog prof. zw. dr hab. Zdzisław Pietrzyk, profesor w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, członek wielu organów i gremiów bibliotecznych, m.in. Krajowej Rady Bibliotecznej. Struktura organizacyjna BJ obejmuje 17 oddziałów, z których niektóre podzielone są na sekcje. W bibliotece zatrudnionych jest ok. 320 osób, w tym 255 w działalności podstawowej. BJ sprawuje także nadzór i opiekę merytoryczną nad 60 bibliotekami jednostek UJ, które wraz z Biblioteką Medyczną Collegium Medicum UJ tworzą system biblioteczno-informacyjny uczelni.

Działalność informacyjna

Oprócz zadań związanych z gromadzeniem, przechowywaniem, opracowaniem i ochroną

¹⁶ Dostęp w Internecie pod adresem: <http://www.bj.uj.edu.pl/uj/katalog>

¹⁷ Małgorzata Galos, Żaneta Kubic: Retrokonwersja w Bibliotece Jagiellońskiej – wczoraj i dziś. *Biul. Bibl. Jagiell.* 2011 R. 61 s. 137-151

jest Katalog Podstawowy (tzw. „Stary”), który rejestruje druki wydane od czasów Gutenberga do 1949 r. i zawiera około miliona kart w dużym formacie (19x25 cm). Jest to pierwszy, w dużej części rękopiśmienny, alfabetyczny (i częściowo krzyżowy) katalog kartkowy BJ, zapoczątkowany w pierwszej dekadzie XIX w. Katalog ma charakter zabytkowy, ponieważ zawiera wiele opisów katalogowych sporządzonych odręcznie przez twórców katalog uczonych i bibliotekarzy, w tym jego inicjatora Anselma Speisera¹⁸. W 2003 r. zakończono proces skanowania kart Katalogu Podstawowego w formacie PDF i jest on obecnie dostępny wyłącznie w wersji elektronicznej on line. Przeszukiwanie katalogu odbywa się przy zastosowaniu podstawowych kryteriów wyszukiwawczych (według haseł i skrzynek), a zamówienie egzemplarza odbywa się w formie elektronicznej. Obecnie trwają prace nad stworzeniem bardziej rozbudowanego indeksu do katalogu. Spośród innych katalogów elektronicznych wymienić można Katalog przybytków rękopiśmiennych, który zawiera opisy inwentarzowe jednostek pozyskanych przez bibliotekę w latach 2001-2009 oraz Katalog dokumentów drugiego obiegu 1976-1990 (przede wszystkim wydawnictw), gromadzonych we współpracy z Fundacją Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Ponadto na miejscu w bibliotece dostępnych jest kilkanaście katalogów kartkowych, zarówno alfabetycznych, jak i rzeczowych, w tym przede wszystkim katalog druków zwartych i seryjnych wydanych w latach 1950-1993 (tzw. Katalog dla Publiczności).

W 2012 r. liczba czytelników zarejestrowanych w bazie BJ przekroczyła 25 tys., a czytelnicy BJ odwiedzili ok. 66 tys. osób, którym udostępniono na miejscu ponad 200 tys. wol. i jedn. Łącznie, w formie prezencyjnej i wypożyczeń na zewnątrz, użytkownicy skorzystali z ponad 485 tys. wol. i jedn. Skala wypożyczeń międzybibliotecznych sięgnęła natomiast ok. tysiąca wol. Należy zauważyć, że w ostatnich latach notuje się spadek wskaźników ilościowych obrazujących zasięg i zakres tradycyjnych form korzystania z biblioteki, co związane jest z poszerzaniem oferty biblioteki w zakresie dostępu on line do zdigitalizowanych i elektronicznych zasobów BJ, przede wszystkim za pośrednictwem Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. Wzrasta też skala działalności reprograficznej BJ, wykonywanej na zamówienie czytelników, która obejmuje rocznie ok. 450 tys. skanów, klatek mikrofilmowych, mikrofisy, kserokopii itp.

Biblioteka Jagiellońska organizuje też dostęp do zewnętrznych zasobów informacyjnych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych, w tym m.in. do ponad 50 baz danych z różnych dziedzin wiedzy (w większości pełnotekstowych) prenumerowanych w dostępie on line lub - w pojedynczych przypadkach - udostępnianych stacjonarnie. Dzięki temu, w 2012 r., użytkownicy mieli zapewniony dostęp do zawartości ponad 10 tys. czasopism elektronicznych.

¹⁸ Leokadia Stachnik: Zarys dziejów katalogu alfabetycznego Biblioteki Jagiellońskiej. *Biul. Bibl. Jagiell* 1975 R. 25 s. 93-108; Joanna Jutrznia, Wioleta Jakubas: Katalogi Biblioteki Jagiellońskiej u progu przełomu. W: Książka, biblioteka, informacja: między podziałami a wspólnotą. T. 2. Kielce 2011 s. 367-374

tematycznych zorganizowanych w bibliotece i inne. W oparciu o zbiory specjalne biblioteki opracowywane i cyklicznie wydawane drukiem są dwa katalogi: katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych²¹ oraz inwentarz rękopisów²². BJ wydaje także własny periodyk, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, ukazujący się od 1949 r., obecnie w postaci rocznika, który zamieszcza rozprawy i materiały z zakresu historii, historii nauki i kultury, bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa, oraz dokumentuje bieżącą działalność. Dotychczas ukazało się 61 tomów *Biuletynu*, ostatni w 2011 r. W 1994 r. BJ zapoczątkowała wydawanie serii wydawniczej *Bibliotheca Jagellonica. Fontes et Studia*, w ramach której publikowane są rozprawy monograficzne oraz studia i edycje źródeł historycznych oparte w przeważającej mierze na zbiorach Biblioteki. Do chwili obecnej wydane zostały 24 tomy, ostatni w 2012 r.

Pracownicy BJ realizują szereg projektów naukowo-badawczych i wydawniczych finansowanych ze środków zewnętrznych. Dotyczą one prac związanych z dokumentacją i opracowaniem różnego rodzaju dokumentów ze zbiorów BJ, w tym zwłaszcza rękopisów i dokumentów pergaminowych, a także kolekcji innych bibliotek²³ oraz zbiorów berlińskich²⁴. Od 2012 r. realizowany jest pięcioletni projekt badawczy „Biblioteka Jagiellońska - opracowanie dziejów od 1775 do 1918 r.”, finansowany przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, którego efektem ma być opracowanie kolejnego (po latach 1364-1775) okresu w dziejach księżnicy uniwersyteckiej²⁵.

BJ inicjuje szereg zadań o charakterze dydaktycznym, edukacyjnym i popularyzatorskim, przyczyniając się do promocji książki, informacji, bibliotekarstwa i czytelnictwa w obrębie bliższego i dalszego środowiska akademickiego i naukowego. Imprezy naukowe, kulturalne, literackie, wydawnicze itp. odbywają się w ramach Salonu Literackiego „Jagiellonki”, który oferuje zainteresowanym cykliczne spotkania z uczonymi, pisarzami, poetami, wydawcami, urządza promocje książek naukowych i literackich, wykłady, odczyty, prezentacje itp. Biblioteka organizuje ponadto warsztaty profesjonalne i konferencje naukowe²⁶, kształci i rozwija kompetencje informacyjne użytkowników w formie cyklu otwartych wykładów szkoleniowych pod nazwą „Ars Quaerendi”, przyjmuje na praktyki studentów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa,

²¹ *Catalogus codicum manuscriptomum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*”, Vol. 1:1980-10:2012 (cod. 8-1500)

²² *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*. Kraków: BJ (wydaw. od 1963 r., opracowany do nr 11 862)

²³ Np. Archiwum Zygmunta Lubicz Zaleskiego w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu

²⁴ Np. *Historia rękopisów romańskich w księgozbiornie berlińskiej w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie*

²⁵ Piotr Lechowski, Żaneta Kubick: *Historyczny projekt. Kontynuacja prac nad dziejami Biblioteki Jagiellońskiej*. *Alma Mater* 2012 nr 145-146 s. 95-96

²⁶ Np. w styczniu 2013 r. odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra”

Okładka Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej

Źródło: strona internetowa BJ
<http://www.bj.uj.edu.pl/biuletynbj.php>

prowodzi staże i szkolenia zawodowe dla pracowników z innych bibliotek, oferuje lekcje biblioteczne, organizuje konkursy, wymiany książek, bookcrossing, wydaje ogólnodostępne informatory, ulotki, instrukcje korzystania z katalogów itp. Ważną formą działalności informacyjnej i edukacyjnej jest działalność wystawiennicza. W jej ramach BJ organizuje co roku kilkanaście tematycznych wystaw czasowych, opatrzonych zwykle katalogami i informatorami oraz wystawy nowości (nabytków) BJ. W tradycję wpisała się zwłaszcza doroczna wystawa towarzysząca Wielkanocnemu Festiwalowi Ludwiga van Beethovena, na której eksponowane są unikatowe manuskrypty muzyczne wielkich kompozytorów europejskich, pochodzące m.in. ze zbiorów berlińskich przechowywanych w BJ.

Od lat BJ kontaktuje się z użytkownikami za pomocą poczty elektronicznej, m.in. w zakresie powiadamiania o możli-

wości odebrania zamówionej książki, przypomnienia o terminie zwrotu itp. W 2012 r. ruszył oficjalny profil Biblioteki Jagiellońskiej w serwisie Facebook, stanowiący nową formę komunikacji z czytelnikami oraz platformę służącą do informowania o aktualnościach i ciekawych wydarzeniach związanych z biblioteką²⁷.

BJ utrzymuje ściśle kontakty z krajowym środowiskiem bibliotekarskim, zarówno na płaszczyźnie współpracy instytucjonalnej i konsorcyjnej, jak i poprzez udział wielu przedstawicieli BJ w organizacjach i gremiach profesjonalnych, pracach eksperckich itp., a także czynne uczestnictwo w licznych konferencjach naukowych i fachowych. Współpraca z bibliotekami zagranicznymi, przede wszystkim uniwersyteckimi z krajów europejskich odbywa się w drodze wymiany bezpośredniej pracowników, realizacji wspólnych projektów profesjonalnych i naukowo-badawczych, udostępniania eksponatów na wystawy itp.

Ochrona i dygitalizacja zbiorów

Ze względu na konieczność szczególnej ochrony zbiorów BJ, które tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny, bardzo dużą wagę przykładają się zarówno do konserwacji jed-

²⁷ Dostęp w Internecie pod adresem: <https://facebook.com/BibliotekaJagiellonska>

nostkowej, jak i masowego zabezpieczania zbiorów przed papyrolizą, czyli degradacją spowodowaną tzw. kwaśnym papierem, wykorzystywanym w poligrafii jeszcze do połowy lat 90. ubiegłego wieku. Oprócz własnej Pracowni Konserwacji, prowadzącej konserwację zachowawczą, BJ posiada tzw. Klinikę Papieru, czyli halę technologiczną z nowoczesnymi instalacjami do masowego odkwaszania papieru druków i rękopisów. Klinika Papieru została wybudowana w 2005 r. ze środków programu rządowego „Kwaśny papier. Ratowanie w skali masowej zagrożonych polskich zasobów bibliotecznych i archiwalnych”. Posiadane urządzenia pozwalają na odkwaszanie zarówno oprawnych woluminów, jak i luźnych kart papieru. Liczba książek ze zbioru głównego BJ kwalifikujących się do odkwaszenia sięga 0,5 mln wol. Rocznie odkwaszeniu podlega ok. 30 tys. wol. oraz ponad 140 tys. pojedynczych kart (w przeliczeniu na format A4). Klinika Papieru BJ wykonuje też odpłatnie odkwaszanie zbiorów obcych, przede wszystkim należących do bibliotek, archiwów i muzeów²⁸. BJ posiada także własną introligatornię, która sporządza stałe i prowizoryczne oprawy książek, czasopism i broszur, wykonuje naprawy defektów i uszkodzeń oraz realizuje inne zlecenia.

Elementem szerszej strategii ochrony i zachowania zbiorów BJ jest realizowany od 2010 r. projekt „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”, współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Programu Operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko” na lata 2007-2013. Jego celem jest zabezpieczenie zabytkowych zbiorów bibliotecznych przed kradzieżą i zniszczeniem, dygitalizacja unikatowych dokumentów zagrożonych papyrolizą oraz budowa Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej jako podstawowej platformy udostępniania zbiorów w postaci elektronicznej.

Powstała w 2010 r. JBC²⁹ jest biblioteką cyfrową służącą potrzebom wszystkich jednostek UJ. Umożliwia dostęp on line do reprodukcji cyfrowych najcenniejszych, najbardziej zniszczonych i szczególnie poszukiwanych zbiorów BJ. Dygitalizacja oryginałów dokumentów pozwala na zabezpieczenie i całkowite ich wyłączenie z udostępniania. JBC wykorzystuje oprogramowanie dLibra z międzynarodowym formatem opisu metadanych Dublin Core 1.1. Do chwili obecnej w JBC opublikowanych zostało 240 tys. obiektów cyfrowych, najwięcej spośród wszystkich bibliotek zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych. W 98 % zasoby JBC stanowią czasopisma, pozostała część to książki, jednostki zbiorów specjalnych oraz dokumenty typu born digital. Zasoby JBC mają strukturę polihierarchiczną, wyznaczoną przez kryteria formalne (kolekcja „Czytelnie”) oraz rzeczowe („Klasyfikacja systematyczna”, uzupełniona

²⁸ Tomasz Łojewski, Katarzyna Szklanny: Masowe odkwaszanie – doświadczenia Biblioteki Jagiellońskiej W: Dziedzictwo kulturowe: zbiory biblioteczne i nowe technologie ich ochrony. Warszawa 2006 s. 124–132; Tomasz Zacharski: WPR „Kwaśny papier” 2000-2008 w Bibliotece Jagiellońskiej. W: Odkwaszanie zbiorów bibliotecznych i archiwalnych w Polsce. Warszawa 2008 s. 41-47

²⁹ Dostęp w Internecie pod adresem: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/dlibra>

Instalacja do odkwaszania papieru w Klinice Papieru Biblioteki Jagiellońskiej
Fot. Joanna Rościszewska

Źródło: strona internetowa BJ
<http://www.bj.uj.edu.pl/KP/index.php>

o dodatkowe kolekcje tematyczne, m.in. „Uniwersytet Jagielloński”³⁰.

Kontynuację powyższego programu stanowi projekt „Bezpieczne i kompleksowe udostępnianie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I”, który uzyskał dofinansowanie Zarządu Województwa Małopolskiego. Jednym z celów projektu jest dygitalizacja i udostępnienie w formie cyfrowej w JBC szczególnie zagrożonych degradacją kwaśnego papieru zabytkowych zbiorów BJ należących do Narodowego Zasobu Bibliotecznego, w pierwszym rzędzie 2.500 unikatowych w skali kraju woluminów druków, przede wszystkim rzadkich tytułów czasopism, a także wybranych druków ze zbiorów innych bibliotek UJ.

Zakończenie

Biblioteka Jagiellońska zyskała już trwałe miejsce w historii polskiej kultury i nauki. Współcześnie, nadal odgrywa ważną rolę w polskim bibliotekarstwie, jako druga co do znaczenia biblioteka w kraju. Podobnie jak w przypadku Biblioteki Narodowej w Warszawie BJ wypełnia ustawowy obowiązek wieczystego archiwizowania druków polskich otrzymywanych z tytułu egzemplarza obowiązkowego, a jej zbiory włączone są do Narodowego Zasobu Bibliotecznego i podlegają szczególnej opiece i ochronie.

³⁰ Krystyna Sanetra: Filozofia Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. *Bibliotekarz* 2013 nr 5 s. 4-7

Przede wszystkim, BJ pełni funkcję biblioteki głównej Uniwersytetu Jagiellońskiego i jako biblioteka uniwersytecka i naukowa realizuje z tego tytułu szereg zadań i form działalności. Jest biblioteką nowoczesną, posiadającą stabilne pod względem kadrowym, lokalowym i organizacyjnym, podstawy funkcjonowania i rozwoju. Z powodzeniem, choć nie bez trudności, poradziła sobie z ogromnymi wyzwaniami modernizacyjnymi, stojącymi przed nią w ostatniej dekadzie XX w. i na początku XXI w.: utworzeniem komputerowego katalogu zbiorów, komputeryzacją procesów bibliotecznych, budową nowego gmachu, ochroną i zabezpieczeniem zbiorów przed degradacją kwaśnego papieru, wymianą pokoleniową zespołu bibliotecznego, poszerzeniem zakresu działalności o nowe rodzaje usług itp³¹.

Obecne wyzwania, które stoją przed BJ, związane są przede wszystkim ze zmianami, które zachodzą w różnych sferach jej otoczenia zewnętrznego. Zaliczyć do nich można przeobrażenia w edukacji i nauce, zmiany w zakresie czytelnictwa i odbioru treści, rozwój technologii teleinformatycznych, elektronizację zasobów informacyjnych i kulturalnych, kształtowanie się nowych

potrzeb i zachowań informacyjnych użytkowników i szereg innych.

Utworzenie i dynamiczny rozwój własnej biblioteki cyfrowej (JBC) z dostępem on line do coraz większej liczby, zdigitalizowanych i elektronicznych zbiorów, świadczy o tym, że BJ myśli perspektywicznie o swojej przyszłości.

W 2014 r. przypada 650. rocznica założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego. W jego dzieje wpisana jest też historia Biblioteki Jagiellońskiej, obrazująca jej początki, przeobrażenia i rozwój, od zbioru kilku rękopisów po dużą, nowoczesną instytucję, realizującą ważne społecznie potrzeby i funkcje.

³¹ Danuta Patkaniowska: Biblioteka Jagiellońska XXI wieku – tradycyjna i nowoczesna. *Biul. Bibl. Jagiell.* 2004 R. 54 s. 95-108